

DOI <http://dx.doi.org/10.18524/2312-6809.2018.26.129484>

БЕЗМЕЖЖЯ ТЕКСТУ Й РАМКИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Ярослав Поліщук, д-р філол. наук, проф.

*Познанський університет імені Адама Міцкевича
yapopk@gmail.com*

Рецензія: Дзера О. Біблійна інтертекстуальність і переклад : англо-український контекст : [монографія] / Оксана Дзера. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. — 490 с.

Власне кажучи, європейська філологічна наука починалася з Біблії. Адже найдавніші переклади та редакції ар-хітвора християнської цивілізації стали чудовим матеріалом для того, аби вибудувати на їхній підставі певні систематичні спостереження, а згодом і теоретичні висновки. Біблія не тільки надихала своїми потужними сюжетами та образними засобами, вона століттями слугувала доброю школою вдосконалення філологічних умінь — спочатку для скрипторів-переписувачів і перекладачів, а згодом і для оригінальних письменників та науковців. Із плином часу народжувалися не тільки нові тлумачення, а численні інтерпретації, усе це наростало лавиною, так що потреба фахового наукового коментаря ставала не просто відчутною, а й просто-таки нагальною. Тому в ХІХ–ХХ ст. сформувалися цілі наукові школи, які своїм завданням поставили інтерпретацію біблійних текстів. Роботи на цьому полі не забракло нікому, і досі біблійні студії успішно розвиваються в багатьох європейських (і не тільки) країнах.

В Україні наукова праця над текстами Біблії та її перекладів велася загалом слабко і фрагментарно, що можна пояснити обставинами екзистенції нашої гуманітарної науки в минулому двадцятому столітті. У період радянської історії, який тривав досить довго й охопив кілька поколінь ХХ ст., Біблія взагалі була забороненим

текстом, який не те що інтерпретувати, а й читати було не вільно. Саме з цього минулого винесено стереотипне уявлення, яке досі побутує в українському суспільстві, про нібито архаїчність та незначну вартість Святого Письма. Адже в радянській ідеології його роль було виразно маргіналізовано, а офіційна пропаганда обходила лише невисокого рівня агітпропом, що мав на меті розвінчання релігійної доктрини, але при цьому обмежувався найбільш банальними аргументами. Для прикладу згадаймо хоча б найвизначнішого ідеолога сталінського атеїзму Ємельяна Ярославського (власне кажучи, Мінея Губельмана, 1878–1943), численні пропагандистські брошури якого видавалися масовими накладками та були поширені в СРСР аж до кінця 80-х років. На жаль, такий примітивний підхід надовго унеможливив перспективу об'єктивних наукових студій над Біблією в нашій країні.

Після тривалої історичної амнезії сьогодні ці студії нарешті відроджуються. Українська наука вже має кілька вагомих праць із цієї галузі. Рецензована монографія Оксани Дзери є добрим підтвердженням такої обнадійливої тенденції. Авторка цієї ґрунтовної праці береться заповнити виразну наукову лакуну, яка утворилася через неухагу українських учених до досліджуваної проблематики. Вона аналізує, систематизує та класифікує основні актуалізації біблійного інтертексту, апробуючи щодо них два погляди — у внутрішньобіблійному та позабіблійному просторах. Монографія має добре розбудовану структуру, що відповідає темі й завданням дослідження. Вона буде корисною для всіх, хто причетний до біблійних текстів під тим чи іншим кутом зору — для перекладознавців, лінгвістів, літературознавців, культурологів, теологів.

Авторка слушно вважає, що переклади та інтерпретації Біблії в багатьох національних культурах є цінним досвідом культурного трансферу, тобто запозичення і привласнення комплексу словесно-образних значень, які з плином часу стають своєрідним кодом порозуміння. Про це блискуче писав канадський дослідник Норптоп Фрай, який присвятив проблемі видатну працю «Великий код: Біблія і література» (*укр. пер. І. Старовойт, Львів, 2010). Оксана Дзера сприймає біблійну традицію в англійському та українському контекстах саме в такому ключі — як формування певного культурного коду. Вона пише: «Переклади Святого Письма зіграли вагомий роль у формуванні національно-культурної ідентичності різних народів. Водно-

час розмаїті соціально-культурні чинники зумовили численні девіації у тлумаченні Біблії, що простежуються в її національних перекладах і формують національні біблійні концептосфери, чому сприяє становлення і активний розвиток лінгвоконцептології. Відповідно, кожна лінгвокультура творить власне ядро біблійного прототипу, куди входять релевантні для даної нації біблійні фрейми, що для іншої лінгвокультури можуть бути периферійними чи загалом виходити за межі прототипу, майже унеможливаючи ідентифікацію. Ядро національного біблійного прототипу лежить в основі біблійних інтертекстів, що простежуються у творах представників кожної конкретної лінгвокультури» (с. 429).

Монографія Оксани Дзери складається з передмови, чотирьох розділів, висновків та списку наукової літератури. Варто підкреслити, що бібліографія дослідження досить ґрунтовна, адже включає, крім основних джерел, чимало довідкової літератури (окремий список). У першому розділі праці розглянуто біблійну інтертекстуальність як об'єкт наукового аналізу сучасного перекладознавства. Тут з'ясовано поняття інтертекстуальності, яке для цієї роботи є базовим, подано основні наукові ідеї, що виражають цю категорію в гуманітарних науках. Як водиться, авторка проводить баланс досліджених та мало досліджених аспектів, вона актуалізує проблему перекладів Святого Письма в англomовному та україномовному світі. Прикметно, що, окрім праць західних теоретиків (Ю. Крістева та її послідовники), залучено до розгляду й доробок українських учених — як у галузі біблійної герменевтики, деконструкції, когнітивістики (І. Набитович, З. Лановик, О. Селіванова), так і в галузі перекладознавства (М. Новикова, А. Содомора, М. Лановик та ін.). Приділено увагу також важливим для роботи термінам, як-от: *sacrum*, *мотив*, *архетип*, *інтертекст та біблійний інтертекст*, *біблійна концептосфера*. Авторка вдається до цікавих екскурсів в історію. Вона подає приклади відтворення в перекладі бінарних біблійних концептів, що представлені в художніх текстах Тараса Шевченка.

У черговому другому розділі дослідниця аналізує метамову, за допомогою якої вивчають біблійну інтертекстуальність. Вона пропонує певні уточнення в цьому ключі, зокрема вводить поняття та категорії, які загалом відповідають запитам сучасного біблієзнавства і в контексті роботи виглядають цілком доречними. Це термін *біблеїзм*, що визначається на межі літературознавчого та лінгвістичного його зна-

чень, а також термін *біблема*, яким позначено неідіоматичні біблійні інтертекстами авторського мовлення. Пропонуючи свій погляд на дослідження біблійного інтертексту, авторка перехресно залучає кілька підходів, зокрема йдеться про інструментарій, що застосовується в контрастивній лінгвістиці та в перекладознавстві.

Оригінальною в контексті праці виглядає її третя частина, в якій маємо звернення до творчої спадщини Івана Франка. Творчість класика української літератури тут оцінено з погляду численних співвідношень із біблійними текстами. Безумовно, Іван Франко — один із найвидатніших українських авторів, які були міцно закорінені в біблійній традиції та які запропонували оригінальне й новаторське її застосування для сучасних потреб. Оксана Дзера пропонує докладний аналіз біблійних інтертекстів Івана Франка, що проявилися в різних жанрах та формах його багатой творчості. Вона залучає до дослідження не тільки художні твори, а й наукові праці та переклади І. Франка. На підставі такого аналізу авторка доводить цінність та цілісність інтерпретативної концепції Святого Письма, що склалася у творчому доробку Каменяря. Гадаю, що висновки дослідниці збагатять дискурс сучасного франкознавства, яке останнім часом розвивається досить таки динамічно.

Оскільки в назві наукової праці означено англо-український контекст, то черговий розділ монографії Оксана Дзера присвячує рецепції Біблії в англомовних текстах. У ньому розглянуто відтворення позаканонічних імпліцитних інтертекстів гріхопадіння і братовбивства, які були оригінально інтерпретовані в текстах, що стали класичними в англомовній літературі, а саме — в трагедії Вільяма Шекспіра «Гамлет» і в романі Оскара Вайлда «Портрет Доріана Грея». Звертаючись до українських перекладів цих текстів, дослідниця акцентує увагу на національних особливостях, які позначають ці переклади, на відтворенні інтертекстуальних паралелей, що виражають різні семантичні й ментальні нюанси. Зокрема, такі особливості вона з'ясовує на прикладі перекладів Ростислава Доценка.

Оцінюючи працю в цілому, зауважу, що мені як читачеві не завжди була зрозуміла аргументація вибору матеріалу для аналізу. Безумовно, авторка не могла охопити надто багато, а для такої роботи вистачило б або англійських, або українських перекладів та літературних перегуків. Важко заперечити щодо вибору Шекспіра, тут ситуація цілком безапеляційна. Слабше аргументовано аналіз «Пор-

трета Доріана Грея». Чому цей, а не інший твір визнаного майстра обрано, чому саме Вайлд, а не інший видатний представник англійського модернізму (Еліот, скажімо, чи Павнд?). Подібне враження виникає щодо українських авторів. На початку праці Оксана Дзера заявляє, що саме Шевченко і Франко найоригінальніше адаптували біблійний текст на ґрунті української літератури. Ця теза повторюється також далі, і її важко заперечити. Однак у структурі праці творчість першого й другого класиків відбита неоднаково, з явною диспропорцією в бік Франка. Якщо про Шевченкові зв'язки з Біблією йдеться в одному з параграфів першого розділу (власне, 1.2.4.), то Франкові присвячено солідну увагу, що виражено у змісті цілого III розділу монографії. Здається, Шевченкові тексти також були би доречні в інших частинах роботи і їх можна було би залучати більш активно.

У науковій монографії Оксани Дзери «Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст» (Львів, 2017) відображені великі амбіції сучасного дослідження з міждисциплінарним поглядом на проблематику. Авторка охопила досить-таки поважний обсяг різноманітного матеріалу — як науково-дослідницького, так і прикладного, літературного. Вона виявляє гнучність в інтерпретації теми, володіння сучасними методами аналізу тексту та дискурсу. Варто відзначити добре вироблену професійну мову, якою послуговується дослідниця: це і властива термінологія, і коректність формулювань, і чіткість аргументації тощо. Висновки праці виглядають переконливо, вони належним чином відображають специфіку матеріалу та методи дослідження. Оксана Дзера запропонувала нову методику дослідження біблійного інтертексту (в межах порушеної в монографії проблематики) — через успішне поєднання методів та прийомів аналізу зі сфер сучасного перекладознавства, лінгвістики та літературознавства (метод контекстуального і дискурсивного аналізу, етимологічний аналіз, порівняльно-зіставний, концептуальний, фреймовий). Цей її досвід варто буде використати іншим науковцям, що працюють у суміжних галузях.

Підсумовуючи зроблене, Оксана Дзера не тільки констатує значний масив осмисленого нею матеріалу, а й твердить про відкритість теми на нові ймовірні студії. Справді, біблієзнавчі дослідження на українському ґрунті сьогодні розвиваються досить активно і, безумовно, монографія дослідниці знайде в них певне відображення та

спонуку до розбудови знань. Все сказане вище дає підстави схвально оцінити нову наукову публікацію, що стане добрим набутком української гуманітарної науки, зокрема прислужиться у прикладній лінгвістиці та перекладознавстві.

Стаття надійшла до редакції 23 березня 2018 р.